

Onderzoek, beleid, praktijk: pleidooi voor gescheiden verantwoordelijkheden geïllustreerd aan de hand van de casus kwaliteit kinderopvang¹

M.H. van IJzendoorn

Inleiding: de stelling

Beleidsrelevant onderzoek moet aan strikte wetenschappelijke criteria voldoen, juist als dat onderzoek brisante politieke of maatschappelijke onderwerpen betreft. Het is daarom onwenselijk dat de toetsing van de opzet van dit onderzoek, de begeleiding en de financiering ervan, niet altijd bij een onafhankelijk wetenschappelijk forum zoals het NWO ligt. Beleid en praktijk moeten uiteraard hun stempel kunnen drukken op de formulering van de globale onderzoeksvraag, want zij zijn de belangrijkste deelnemers aan de discussie over de implicaties en toepassingen van de onderzoeksresultaten. Maar wetenschappelijk onderzoek gericht op waarheidsvinding en kennisvermeerdering moet los van belangengroepen, beleid en politieke invloeden kunnen worden uitgevoerd.

Deze stelling zal worden geïllustreerd aan de hand van een concrete casus van een recent onderzoek naar de kwaliteit van de kinderopvang in Nederland. De Tweede Kamer nam het initiatief tot dit onderzoek en drie onderzoeksgroepen verenigd in het Nederlands Consortium voor Kinderopvang Onderzoek (NCKO)² voerden dat onderzoek uit.³ Verantwoorde deelname aan het geplande vervolgonderzoek van het NCKO werd onmogelijk gemaakt door een boycot van een van de belangengroepen in de wereld van de kinderopvang, en door de onduidelijke rol van de ministeriële opdrachtgever.

M.H. van IJzendoorn, prof. dr., hoogleraar Universiteit Leiden, Centrum voor Gezinsstudies, Afdeling Algemene en Gezinspedagogiek, en Datatheorie.

Correspondentie adres: M.H. van IJzendoorn, Universiteit Leiden, Centrum voor Gezinsstudies, Afdeling Algemene en Gezinspedagogiek, en Datatheorie Wassenaarseweg 52, P.O.Box 9555, NL-2300 RB Leiden, The Netherlands, e-mail: vanijzen@fsw.leidenuniv.nl

De conclusie luidt dat waardevol praktijkgericht onderzoek beschermd moet worden tegen inmenging door belangengroepen, onder andere door onafhankelijke financiering ervan en door een zorgvuldige scheiding van verantwoordelijkheden tussen opdrachtgever, uitvoerder, klankbord en forum.

De casus: kwaliteit van kinderopvang

Ouders moeten arbeid en zorg kunnen combineren. Dat is de inzet van de Wet kinderopvang, zoals deze op 1 januari 2005 in werking is getreden. In de afgelopen 10 jaar is de kinderopvang enorm gegroeid. Op dit moment maakt meer dan een kwart van alle kinderen van 0 tot 4 jaar gebruik van professionele dagopvang. Volgens de Nederlandse Gezinsraad hebben Nederlandse ouders hun jonge kinderen echter liever thuis dan dat zij ze in de kinderopvang 'stoppen'. Deze laatste term suggereert geen florissant beeld van de professionele kinderopvang in Nederland. Is dat beeld juist?⁴

Voorwaarde voor de beantwoording van die vraag is een helder beeld van doel en inhoud van professionele kinderopvang. Het maakt nogal wat uit of kinderopvang uitsluitend als 'opvang' wordt opgevat of ook een pedagogische taak is toebedacht. De wetgever laat daarover geen misverstand bestaan. De Wet kinderopvang verwijst naar 'opvang die bijdraagt aan een goede en gezonde ontwikkeling van het kind in een veilige en gezonde omgeving'.⁵ De wetgever hecht belang aan hygiëne en fysieke veiligheid in de kinderopvang, maar ook aan adequate stimulansen voor de ontwikkeling van de kinderen en aan hun sociaal-emotionele veiligheid. Het is dus onvoldoende als kinderen alleen maar 'opgevangen' worden.

In aansluiting op deze omschrijving van doel en inhoud van de kinderopvang heeft het NCKO op initiatief en met subsidie van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) in de eerste helft van 2005 een landelijke meting verricht naar de kwaliteit van kinderdagverblijven. Het betreft de derde peiling van het afgelopen decennium naar de kwaliteit van hele dagopvang voor kinderen van 0 tot 4 jaar. In alle drie de peilingen is de kwaliteit bepaald in 40 tot 50 verschillende kinderdagverblijven, op basis van enkele uren nauwgezette observatie per kinderdagverblijfgroep. Hiervoor werd gebruik gemaakt van internationaal ingeburgerde meetinstrumenten voor kwaliteit die het door de wetgever gedefinieerde doel van kinderopvang dekken.

De meest recente peiling laat helaas een relatief laag niveau zien van de gemiddelde kwaliteit van de kinderdagverblijven. De scores voor de totale kwaliteit zijn, op een schaal die loopt van 1 tot 7, gemiddeld iets hoger dan 3, waarbij onderscheid gemaakt wordt tussen 'onvoldoende' (lager dan 3), 'middelmattig' (van 3 tot 5) en 'goed' (5 of hoger). Dit betekent dat de opvang weliswaar voldoet aan de meest basale criteria, maar tekort schiet als naar individuele ontwikkelingsmogelijkheden van kinderen wordt gekeken. Geen enkele groep valt

volgens internationaal aanvaarde normen in de categorie 'goed', 64% valt in de categorie 'middelmatig' en 36% in de categorie 'onvoldoende'.

Er is sprake van een significante daling in kwaliteit. Waar in 1995 geen opvang van onvoldoende kwaliteit werd aangetroffen, is (bij gelijk blijvende criteria) dit in 2001 6% en in 2005 zelfs 36%. In 1995 kreeg 37% van de kindercentra het predicaat 'goed', in 2001 was dit gedaald tot 18% en in 2005 zijn er geen kinderdagverblijven die in deze categorie vallen. In 2005 blijken de leidsters nog in behoorlijke mate sensitief te zijn, dat wil zeggen emotionele steun te geven aan de kinderen. De sensitiviteit van de leidsters is gemiddeld ruim voldoende, en stabiel gebleven ten opzichte van 10 jaar geleden. Dit is een belangrijk gegeven omdat sensitiviteit van leidsters in interacties met kinderen de kern vormt van het pedagogische proces. Een sensitieve leidster geeft kinderen een gevoel van veiligheid dat de basis vormt voor hun welbevinden.

Hoe staan we er internationaal voor? Tien jaar geleden stond Nederland nog hoog op de wereldranglijst. In 2005 is de Nederlandse kinderopvang haar koppositie kwijtgeraakt. Resultaten van recente internationale studies met dezelfde meetinstrumenten laten zien dat Nederlandse groepen in kwaliteit sterk achterblijven bij die van bijvoorbeeld Duitsland, Canada en de Verenigde Staten.

Hoe kan de teruggang in kwaliteit verklaard worden? Daarnaast is geen onderzoek gedaan en zijn slechts suggesties op hun plaats. Misschien ligt de oorzaak gedeeltelijk in de expansieve groei van kindercentra in de afgelopen jaren, en een daarmee samenhangend tekort aan gekwalificeerd personeel en een hogere werkdruk. Hogere werkdruk kan ten koste gaan van individuele zorg. Van leidsters wordt immers verwacht dat zij zorg dragen voor gezondheid en fysieke veiligheid van kinderen, maar ook hun taal-, intellectuele, en sociaal-emotionele ontwikkeling stimuleren.

Overigens bleek na afloop van het onderzoek dat een van de masterstudenten tijdens het verzamelen van gegevens in de kindercentra had gefraudeerd. Dit fraudegeval werd terstond gemeld bij de subsidiegever. Ondanks een vijftal controlemomenten (waaronder het ondertekenen van gespecificeerde reiskostendeclaraties) waren voor vier kinderdagverblijven uit de steekproef de scoreformulieren gekopieerd uit een eerdere studie. Het NCKO besloot daarop alle gegevens aangeleverd door de betreffende observator (dit betrof acht kindercentra) uit het bestand te verwijderen. De herberekeningen op het kleinere bestand (42 centra in plaats van 50 centra) leidden slechts tot marginale wijzigingen in de uitkomsten, ook bij een onafhankelijk uitgevoerde statistische contra-expertise. De steekproef was nog van voldoende omvang om de conclusies te rechtvaardigen en vormde door de geografische spreiding een redelijk adequate afspiegeling van kinderdagverblijven in Nederland. Er was geen aanleiding tot andere conclusies.

Paniekvoetbal en pressiegroepen

De uitkomsten van het NCKO-onderzoek werden uitgebreid besproken in de landelijke media, en leidden tot veel commotie in de praktijk van de kinderopvang. Ook beleidsmakers en politici waren verontrust, en de minister van SZW moest zich tot in de Tweede Kamer verantwoorden voor de tegenvallende kwaliteit van de kinderopvang. Het Ministerie van SZW nam het initiatief tot twee vervolgstudies. De eerste vervolgstudie betrof een vierde en omvangrijkere landelijke monitor van de kinderopvangkwaliteit. De kwaliteit van de kinderopvang zou nog eens aan een strenge toets worden onderworpen om te zien of de bevindingen van de vorige studie inderdaad zouden standhouden. Daarnaast was de opdracht een praktisch bruikbaar kwaliteitsinstrument te ontwikkelen dat de instellingen zelf, maar ook de inspectie van de kinderopvang (GGD), zouden kunnen toepassen bij het evalueren van het werk in de kinderopvang en bij het verbeteren ervan.

Het Ministerie van SZW wilde daarnaast een vervolgstudie laten uitvoeren die zich zou richten op de vraag waardoor de kwaliteit van de kinderopvang gedurende de afgelopen 10 jaar is teruggelopen. Welke maatschappelijke trends of ontwikkelingen in de kinderopvang zelf zijn verantwoordelijk voor de geconstateerde daling van de kwaliteit?

Het NCKO besloot in te tekenen op de eerste vervolgstudie met een onderzoeksvorstel waarin een replicatie van de bovenbeschreven kwaliteitsstudie – nu met een uitgebreider instrumentarium – werd uitgewerkt en die begin 2006 zou starten. De opdracht om te achterhalen waardoor de kwaliteit van de kinderopvang was verminderd leek langs wetenschappelijke weg niet goed te beantwoorden. Immers, in de bescheiden kwaliteitsmetingen vanaf 1995 zijn nauwelijks gegevens verzameld over ontwikkelingen in de samenstelling van de groep kinderen in de kinderopvang, in het type leidsters in de kinderopvang, of in andere factoren die een neerwaartse druk op de kwaliteit kunnen vormen. Zonder empirische gegevens van deze aard is een diagnose van de oorzaken van de kwaliteitsdaling wetenschappelijk niet mogelijk.

Toch bleek een commercieel bureau bereid om de vraag naar de oorzaken van de kwaliteitsdaling te onderzoeken. Dit bureau is een beleidsondersteunend onderzoeksbureau met expertise op het terrein van economische vraagstukken. De missie van dit bureau omvat beleidsondersteunend onderzoek naar economische thema's zoals kenniseconomie, technologie en innovatie, ondernemerschap, markt en overheid, lokaal en regionaal economisch beleid, arbeidsmarkt en werkgelegenheid, Arbo, veiligheid en reïntegratie, en personeels- en opleidingsvraagstukken. Opvallend is het gebrek aan expertise op het terrein van de kinderopvang, en zelfs ruimer: de gedragswetenschappen. De vraag rijst waarom economen wordt gevraagd een kritische analyse te geven van een onderzoek naar de kwaliteitsdaling in de kinderopvang: zou dat niet evenveel sceptis moeten oproepen als pedagogen die een (her-) analyse van de economische oorzaken van het begrotingstekort zouden uitvoeren?

Het onderzoeksbureau in kwestie ging in de krap bemeten tijd van ongeveer een half jaar voortvarend te werk door allereerst het eindrapport van het NCKO over de derde landelijke kwaliteitsmeting na te pluizen op mogelijke fouten of tekortkomingen. Volgens het onderzoeksbureau betrof hun eigen onderzoek 'een opiniërend onderzoek waarin – naast het bestuderen van relevante schriftelijke bronnen – meningen en ervaringen van verschillende typen betrokkenen bij dagopvang zijn verzameld en geanalyseerd'.⁶ Uitgebreide gesprekken met NCKO-onderzoekers en andere informanten uit praktijk en beleid, leidden tot enkele kritische kanttekeningen die ook al als beperkingen in het eindverslag van het NCKO zelf aan de orde waren gekomen, zoals de marginaal veranderde kwaliteitsinstrumenten sinds de eerste peilingen en de Amerikaans ogende normen voor hygiëne (die overigens onveranderd waren gebleven over de drie peilingen). Inmiddels had het NCKO vernomen dat het Ministerie van SZW het databestand zonder zijn medeweten en toestemming aan het onderzoeksbureau beschikbaar had gesteld. In een vertrouwelijk tussenverslag aan de klankbordgroep die door SZW was ingesteld, concludeerde het onderzoeksbureau dat er eigenlijk niet veel mis was met de onderzoeksmethode en de bevindingen van het NCKO. Wel constateerden zij dat enkele informanten zich minder goed herkenden in de lage kwaliteit van de kinderopvang (sic), terwijl andere informanten juist wel hun verwachtingen bevestigd hadden gezien door de uitkomsten van het NCKO-onderzoek.

Klankbord en boycot

Een van de leden van de klankbordgroep van het onderzoeksbureau klapte uit de school van de vertrouwelijke commissiegesprekken en publiceerde op het wereldwijde web alvast de voorlopige kritiek. De organisatie van het betreffende lid, de Maatschappelijke Ondernemers groep (MOgroep), riep op tot een boycot van het NCKO-vervolgonderzoek, en adviseerde de bij haar aangesloten kindercentra de poorten te sluiten voor NCKO-onderzoekers. Het effect van de oproep tot boycot van NCKO-onderzoek was direct merkbaar in weigeringen van kindercentra om deel te nemen aan vervolgonderzoek. De klankbordgroep bestond uit dertien leden, die niet allen geheel belangeloos in het veld stonden. Slechts één lid (tevens degene die de statistische contra-expertise op het NCKO-onderzoek had uitgevoerd) beschikt over een (met promotieonderzoek) afgeronde wetenschappelijke opleiding, overigens niet op het terrein van pedagogiek of psychologie. Toch houdt deze klankbordgroep zich niet alleen met de globale vraagstelling van het onderzoek bezig maar levert ook commentaar op de inhoud, methoden, en (voorlopige) resultaten van het onderzoek. Opvallend is dat deze klankbordgroep gedeeltelijk samenvalt met die van het NCKO-onderzoek en dat vijf leden van de klankbordgroep ook door het commerciële onderzoeksbureau worden genoemd als informanten voor de eerste fase van hun studie.

De MOgroep tekende op haar website het volgende aan over het onderzoeksbureau en het NCKO: 'In afwachting van de definitieve resultaten van het onderzoek, adviseert de MOgroep nog geen bindende afspraken met het NCKO te maken over deelname aan een vervolgonderzoek. De MOgroep pleit voor een onafhankelijk kwaliteitsonderzoek en heeft dit ook nogmaals aangegeven in overleg met het Ministerie van SZW en het NCKO. De MOgroep heeft haar kritiek op het NCKO-onderzoek zowel bij het NCKO als bij commerciële onderzoeksbureau op tafel gelegd. Het bureau onderzoekt in opdracht van SZW naast de oorzaken voor kwaliteitsdaling en mogelijke verbeteracties, ook de (on)geschiktheid van de onderzoeksmethodiek van het NCKO. Samengevat heeft de MOgroep de volgende punten ingebracht: de presentatie van de onderzoeksresultaten door het NCKO is onvoldoende onderbouwd; er zijn vraagtekens bij de representativiteit voor de kinderopvang in Nederland; er zijn vraagtekens bij de gehanteerde (op Amerikaanse leest geschoeide) methodiek; er zit geen (h)erkenning van Nederlandse normen en visies in het NCKO-onderzoek; er is geen herkenning door ondernemers van de conclusie van dalende kwaliteit. De eerste tussenrapportage van het onderzoek verricht door dit commerciële bureau heeft deze vraagtekens niet weggenomen. (...) De MOgroep zal wel deelnemen aan een klankbordgroep van het NCKO-vervolgonderzoek om een constructieve bijdrage te leveren aan toekomstig kwaliteitsonderzoek.'⁷

De MOgroep neemt haar missie serieus. Op haar website geeft de MOgroep aan dat zij op alle mogelijke manieren de belangen wil behartigen van de ondernemers in de kinderopvang: door lobby en profilering, door het voeren van cao-onderhandelingen, door het steunen van het ondernemerschap en de werkgeversfunctie van de leden, door te informeren en te signaleren en door het initiëren van projecten en onderzoeken. Over de belangen van de cliënten in de werksoorten die zij bestrijkt wordt in deze *mission statement* met geen woord gerept. Toch heeft de MOgroep slechts een ministeriële reprimande gekregen voor haar schending van de vertrouwelijkheid in de klankbordgroep en maakt zij nog steeds deel uit van zowel de klankbordgroep van het onderzoeksbureau als die van het NCKO. Ook de oproep tot boycot van het NCKO-onderzoek is nog niet ingetrokken, ondanks aandringen van het Ministerie van SZW. Dit Ministerie drong er intussen bij het NCKO wel sterk op aan om – in afwachting van het eindrapport van het onderzoeksbureau – haar vervolgonderzoek af te breken, een nieuw onderzoeksvoorstel met bijbehorende planning in te dienen en pas na een jaar (mogelijk) het onderzoek te hervatten. Onlangs maakte de Minister van SZW bekend dat de MOgroep een omvangrijke subsidie voor werk aan kwaliteitsverbetering ontvangt als uitkomst van aanbevelingen en conclusies uit het eindrapport van het onderzoeksbureau.

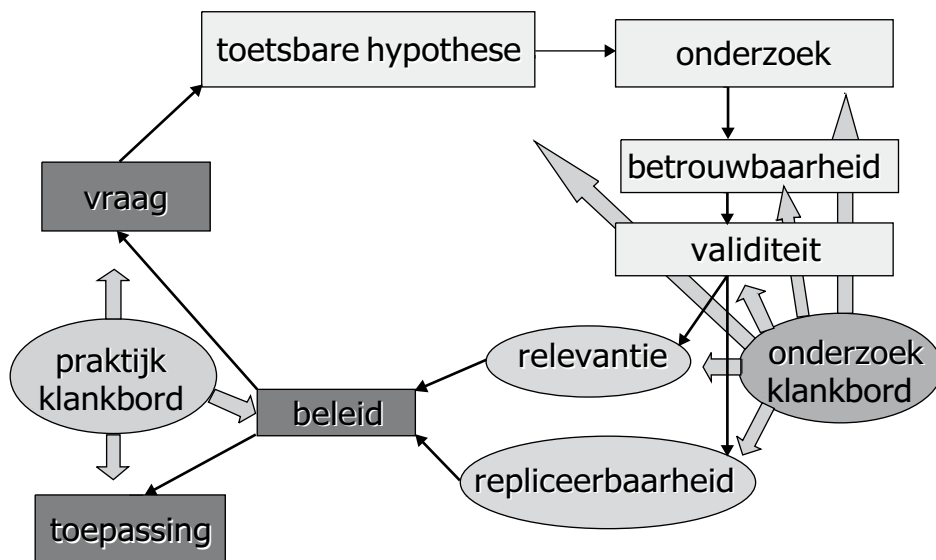
Wat te doen?

Het probleem is duidelijk. Ambtenaren, veelal minder goed thuis in de wetenschap dan professionele wetenschapsbeoefenaars, formuleren onderzoekop-

drachten waarop commerciële en universitaire onderzoeksgroepen kunnen intekenen, een fraai staaltje van ambtelijke invloed als 'vierde macht'. De selectie van het winnende onderzoeksvoorstel ligt uiteindelijk in handen van het ministerie, niet van het wetenschappelijke forum, en de felle concurrentie leidt tot 'wurgcontracten', een term die onlangs door enkele vertegenwoordigers van het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum (WODC) werd gebezigd. Wurgcontracten kunnen betrekking hebben op de al te krappe financiering, een tot in de kleinste details vooraf vastgelegd onderzoeksproces, het onverkorte eigendom van het integrale maar soms vertrouwelijke databestand, of een aan voorwaarden gebonden recht op publicatie van de resultaten. WODC contracten stipuleren gewoonlijk dat het auteursrecht van publicaties geheel bij deze instelling ligt, en niet bij de auteurs zelf. Belangengroepen in de klankbordgroep sturen zonder de benodigde expertise mee in het onderzoek, niet alleen in de fase van de vraagstelling, maar ook in de daarop volgende onderzoeksfasen. Media-aandacht zorgt bij tegenvallende of onverwachte onderzoeksresultaten voor paniek in beleid en praktijk. Traag onderzoek wordt daarbij ingehaald door opgejaagd beleid dat al aan het uitzetten van een volgend onderzoek is begonnen zonder afronding van een vorige studie. Onwelgevallige uitkomsten leiden tot de vraag naar nieuw onderzoek en tot uitstel van handelen.

Drie maatregelen kunnen dergelijke problemen wellicht voorkomen, of in ieder geval verminderen. Ten eerste moet beleidsrelevant onderzoek wetenschappelijk zijn, en pas als de wetenschappelijkheid van het onderzoeksvoorstel is vastgesteld door het wetenschappelijke forum is de relevantievraag aan de orde. Validiteit en betrouwbaarheid van onderzoeksoptzet en -methoden zijn noodzakelijke voorwaarden voor praktische of beleidsmatige relevantie. Het forum moet daarom een centrale rol krijgen, ook bij beleidsgericht onderzoek. De implicatie hiervan is dat alle onderzoek weggehaald wordt bij de ministeries, en wordt ondergebracht bij NWO, ZonMw, universiteiten, of andere organisaties die de expertise van het wetenschappelijk forum kunnen inzetten voor de beoordeling van beleidsgerichte onderzoeksvoorstellen en enige afstand hebben tot beleidsvorming. Misschien zijn zelfs meerdere onafhankelijke fondsen voor beleidsgericht onderzoek nodig om het ontstaan van mogelijke 'eenduidige fondsenpiramides' te bestrijden en diversiteit en open competitie te bevorderen.⁸ Beleidsgericht onderzoek wordt hier opgevat als theoriegeleide toetsing van hypothesen waarbij weerlegging van (voor-)oordelen mogelijk is, en waarvan de uitkomsten in ieder geval in beginsel onafhankelijk gerepliceerd kunnen worden (zie Figuur 1 voor de onderzoekscyclus).

De term 'onderzoek' is slechts geworden door overmatig gebruik. Zo zijn opiniepeilingen, consumentenonderzoek, en onderzoek naar kijkcijfers over het algemeen geen wetenschappelijk onderzoek. Dat geldt ook voor onderzoek van de politie naar georganiseerde misdaad, het schoolonderzoek dat leerlingen ondergaan aan het eind van de middelbare school, of het onderzoek van de Tweede Kamer naar bouwfraude. Als beleidsmakers of politici belang hechten aan gegeden onderzoek dan zouden zij opdracht moeten geven voor wetenschappelijk

Figuur 1 Onderzoekscyclus.

onderzoek met als doel waarheidsvinding en kennisvermeerdering en niet de legitimatie van vigerend beleid of heersende praktijk. 'Opiniërend onderzoek' is geen wetenschappelijk onderzoek. Van belang is of de globale onderzoeksvraag zich leent voor de wetenschappelijke methode, en zich laat vertalen in concrete, toetsbare hypothesen. Niet de direct belanghebbende ambtenaren, beleidsmakers of belangengroepen maar het wetenschappelijk forum is in staat te bepalen of er sprake is van een onderzoekbare vraag voordat een onderzoek wordt aanbesteed.

Ten tweede omlijnen ministeries en belangengroepen de globale onderzoeksvraag, en daarmee wordt ruim baan gemaakt voor *problem driven* of *concern driven* onderzoek, aangestuurd door andere belangen dan uitsluitend wetenschappelijke. Maar het zijn de wetenschappers die de daarop volgende stap naar theorie, hypothesen, en methoden bepalen. De implicatie van dit uitgangspunt is dat er onderscheid moet komen tussen een 'praktijkklankbord' en een 'onderzoeksklankbord' waarbij het praktijkklankbord inbreng heeft in de discussies rond vraagstelling en praktische gevolgen van de onderzoeksuitkomsten, en het onderzoeksklankbord de wetenschappelijke fasen van het onderzoek begeleidt (zie Figuur 1). Er is een helder onderscheid in expertise; wat er moet komen is een heldere scheiding der machten en bijbehorende verantwoordelijkheden. In die zin is het ook van belang om in het praktijkklankbord uitsluitend belangengroepen te laten plaatsnemen, en de beleidsmakers de rol van initiator bij het formuleren van de globale onderzoeksvraag toe te kennen. Want ook de vervlechting van beleid en belang kan tot ongewenste neveneffecten leiden

zoals het impliciet meebuigen van beleidsmakers met de luidst klinkende belangengroepen in het uitzetten van vragen bij onderzoeksgroepen.

Belangengroepen die momenteel in diverse klankbordgroepen voor onderzoeksprojecten de meerderheid vormen hebben als doel met alle mogelijke middelen de belangen te behartigen van hun specifieke doelgroep, zoals bijvoorbeeld de werkgevers in de kinderopvang. Vertegenwoordigers van particuliere belangen krijgen inspraak in het proces en het product van wetenschapsbeoefening, zonder dat zij per se een wetenschappelijke achtergrond hebben. Dat is een onwenselijke situatie voor de onderzoekers die in de verleiding gebracht kunnen worden hun bevindingen aan te passen aan die particuliere belangen, of zelfs tegemoetkomen aan de wens van opdrachtgevers of belangengroepen om hun bevindingen niet te publiceren. Maar dit is ook onwenselijk voor de betreffende belangenbehartigers die zich niet serieus genomen weten door de wetenschappers en in de verleiding kunnen komen oneigenlijke pressiemiddelen in te zetten om hun gelijk te krijgen, bijvoorbeeld door het uitroepen van een boycot.

Een heldere afbakening van verantwoordelijkheden, rechten en plichten van belanghebbenden in de verschillende onderzoeksfasen is voor alle partijen noodzakelijk. De onderzoekscyclus begint en eindigt met een discussie tussen onderzoekers en praktijkklankbord waarin de door beleidsmakers opgeworpen globale onderzoeksvraag alsmede de praktische implicaties van de onderzoeksresultaten onderwerp zijn van het streven naar consensus. Tussen kop en staart van de onderzoekscyclus zijn de onderzoekers uitsluitend verantwoording schuldig aan het forum van wetenschappers met voldoende expertise op het betreffende onderzoeksterrein.

Tot slot is de bereidheid van overheidsgefinancierde instellingen om aan onderzoek deel te nemen tanende. In een door twee ministeries geëntameerd onderzoek naar de prevalentie van kindermishandeling in Nederland bleek dat basisen middelbare scholen massaal weigeren gegevens ter beschikking te stellen. Dit is geen uitzondering op de regel van deelnamebereidheid bij het onderwijs. Natuurlijk kan een school niet ingaan op alle verzoeken tot participatie aan onderzoek; de werkbelasting van leerkrachten en leerlingen zou daardoor te groot worden. Maar periodieke deelname aan onderzoek zou wel een verplichting kunnen zijn die voortvloeit uit de publieke functie van het onderwijs of andere maatschappelijke werksoort. Als een onderzoeksvoorstel door klankbordgroepen op relevantie en kwaliteit van de onderzoeksopzet en –methode is getoetst, en de overheid geld voor de uitvoering ervan beschikbaar heeft gesteld, zou onderzoeksdeelname daaraan door overheidgesubsidieerde instellingen verplicht moeten zijn, tenminste eenmaal of tweemaal per jaar.

Willekeurige weigering tot deelname aan onderzoek leidt bijna vanzelfsprekend tot daling van de kwaliteit van het onderzoek en beperkte generaliseerbaarheid van de onderzoeksresultaten. Daarmee is niemand gebaat. De praktijk zelf kan onvoldoende profiteren van de onderzoeksresultaten die wellicht een beperkte reikwijdte hebben. De onderzoekers zijn niet in staat hun onderzoeks-

vragen adequaat te beantwoorden, en de financiers van het onderzoek krijgen onvoldoende waar voor hun geld. Deelname aan onderzoek staat uiteraard vrij aan iedere individuele participant (kind, ouder, professional) en *informed consent* is een absolute voorwaarde. Doorgaans vormen echter onwillige instellingen en organisaties, en niet de individuele cliënten, docenten, of leerlingen het probleem voor deelname aan onderzoek. Maatschappelijke organisaties zouden zich tot taak moeten stellen van tijd tot tijd deel te nemen aan onderzoek dat de kennis over hun praktijk vermeerderd, zoals onderzoekers het tot hun taak behoren te rekenen de praktijk regelmatig te informeren over hun onderzoeksresultaten, door periodieke praktijkgerichte conferenties, bijdragen aan praktijkgerichte media, en bijdragen aan de opleiding van praktijkbeoefenaars.

Tot slot

De casus kinderopvangonderzoek is uiteraard een extreem geval maar hij staat niet alleen.⁹ De casus bevindt zich aan het uiteinde van een continuüm, of liever gezegd een hellend vlak, dat te weinig ingebouwde remmen kent. Het voorstel voor een scherpere scheiding van machten en verantwoordelijkheden is de doorgaans overbodige en tegelijk broodnodige beveiliging die ernstige ontsporingen kan helpen voorkomen. Individuele onderzoekers laten zich vanwege de felle concurrentie om schaarse middelen als 'wetenschappelijke huurlingen' te snel breidelen door wurgcontracten, waarin soms zelfs publicatievrijheid beperkt is, zonder zich te realiseren dat zij hiermee hun wetenschappelijke integriteit in diskrediet brengen, en in strijd handelen met alom aanvaarde richtlijnen voor onderzoekers.¹⁰ Inventarisatie en (juridische en ethische) analyse van ministeriële standaardcontracten die onderzoekers moeten ondertekenen als zij een opdracht tot beleidsonderzoek willen ontvangen, zou een eerste stap kunnen zijn naar collectieve actie. De ontwikkeling van eigen standaardcontracten waarin de scheiding der machten en de publicatievrijheid worden gegarandeerd zou een goede tweede stap kunnen vormen. Collectief streven naar garanties voor handelingsvrijheid van onderzoekers, ook bij beleidsonderzoek, is dringend nodig.

Noten

- 1 Dit artikel is gebaseerd op een bijdrage van de auteur tijdens het KNAW symposium Ethiek en onderzoek 2006, opgenomen in de symposiumbundel Ethiek van empirisch-sociaal-wetenschappelijk onderzoek (pp. 43-52), samengesteld door A. Soeteman en F. van den Born, uitgegeven door de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Amsterdam, 2007.
- 2 Het Nederlands Consortium Kinderopvang Onderzoek (NCKO) was tot april 2006 een samenwerkingsverband tussen pedagogen en ontwikkelingspsychologen van de Universiteit van Amsterdam, de Universiteit Leiden en de Radboud Universiteit Nijmegen. Nadien is het Leidse smaldeel uit het consortium gestapt. Het beschreven onderzoek is gefinancierd door het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW).

- 3 Nederlands Consortium Kinderopvang Onderzoek (2005). *Kwaliteit van Nederlandse kinderdagverblijven: Trends in kwaliteit in de jaren 1995-2005*. Amsterdam/Leiden/Nijmegen: NCKO.
- 4 Voor uitgebreidere beschouwingen over de kwaliteit van de kinderopvang raadplege men Van IJzendoorn, M.H., Tavecchio, L.W.C. & Riksen-Walraven, J.M.A. (2004). *De kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang*. Amsterdam: Boom.
- 5 Artikel 49 van de Wet Kinderopvang. http://www.st-ab.nl/wetten/0589_Wet_kinderopvang_Wk.htm.
- 6 Bureau Bartels B.V. (2006). Mogelijkheden voor verbetering van de (proces)kwaliteit in kinderdagverblijven. Amersfoort: Bureau Bartels B.V. p. 2.
- 7 Zie voor meer informatie <http://www.mogroep.nl/> Na een jaar werd de boycot opgeheven.
- 8 Zie Wouter van Diepen (2007), Marktideologische spin ondergraaft wetenschappelijke fundering van beleid. In A. Soeteman en F. van den Born (Red.), *Ethiek van empirisch-sociaalwetenschappelijke onderzoek* (pp. 71-77), Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Amsterdam, 2007.
- 9 Köbben, A.J.F. & Tromp, H. (2003). *De onwelkome boodschap, of hoe de vrijheid van wetenschap bedreigd wordt*. Amsterdam: Mets & Schilt Uitgevers.
- 10 KNAW-Werkgroep Opdrachtonderzoek (2005). *Wetenschap op bestelling. Over de omgang tussen wetenschappelijke onderzoekers en hun opdrachtgevers*. Amsterdam: KNAW.